

Tofauti kati ya Majukumu na Maumbo ya Uhusika Katika Vichwa vya Habari za Siasa Kwenye Gazeti la *Taifa Leo* la Kenya.

Fidelis Kioko Mutuku¹; Dkt. Jacktone Onyango²; Dkt. Leonard Chacha Mwita³
^{1,2,3} Kenyatta University, Kenya.

Main author email: fmutuku413@gmail.com

IKISIRI

Makala hii inaonyesha tofauti iliyopo kati ya majukumu na maumbo ya uhusika katika vichwa vya habari vya siasa kwenye gazeti la *Taifa Leo*. Nadharia ya uhusika iliyoasisiwa na Charles Fillmore mnamo mwaka wa 1968 imeongoza uchunguzi huu. Utafiti huu umefanywa baada ya kubaini kuwa wasomi mbalimbali wa gazeti hutafsili maana anuwai kwenye kichwa kimoja cha habari za siasa. Jambo hili husababisha utata wa kimaana na uenezaji wa jumbe zisizoithibatika katika jamii, hivyo basi, kuzalisha migogoro ya kisiasa nchini. Upekuzi wa yaliyomo kwenye matoleo ya gazeti la *Taifa Leo* ambayo yametawaliwa na vichwa vya habari za siasa na kuchapishwa kati ya mwaka 2017-2019 ni msingi wa data ya utafiti huu. Vichwa kumi na vinane vya habari za siasa vilisampulishwa kimakusudi na kutumika katika uchambuzi wa uchunguzi huu. Data katika makala hii imewasilishwa kupitia mfumo wa majedwali na maelezo. Matokeo ya tathmini ya uchunguzi huu yameshikilia kwamba Kiswahili hakina maumbo dhahiri ya uhusika ispokuwa katika nomino ambazo nafasi yake yaweza kuchukuliwa na viwakilishi vya nafsi ya pili na tatu umoja na wingi. Katika vichwa vya habari ambavyo nomino zake si za ngeli ya A-WA, viwakilishi faafu vya nomino hizo huchukua nafasi hiyo na kuwa maumbo ya uhusika. Kila aina ya uhusika ina jukumu lake la uhusika. Majukumu ya uhusika ni dhahania na hubadilika kulingana na aina ya uhusika. Uchunguzi huu utakuwa wenye umuhimu kwa wasomi wa magazeti na taifa kijumla. Wasomi wa magazeti wataongozwa na kigezo cha dhima ya maneno katika tungo kudondoa maana sawa katika vichwa lengwa vya habari za kisiasa na kupitisha tafsili hiyo moja kwa wanajamii. Kwa kufanya hivi, migogoro ya kisiasa katika jamii iletwayo na tafsili mbalimbali za kimaana itafutiliwa mbali.

Maneno muhimu: Uhusika, jukumu, umbo, kauli na hali, Taifa leo.

***

How to cite this article in APA.

Mutuku, F. K., Onyango, J. & Mwita, L. C. (2021). Tofauti kati ya majukumu na maumbo ya uhusika katika vichwa vya habari za siasa kwenye gazeti la *taifa leo* la Kenya. *Editon Cons. J. Kiswahili*, 3(1), 335-347. <https://doi.org/10.51317/ecjkisw.v3i1.291>

***

UTANGULIZI

Uhusika ni dhana ya kisarufi ambayo hutumiwa kuonyesha dhima ya maneno katika tungo. Dhana hii ni muhimu katika uchambuzi wa tungo kwani hunuia kuwasilisha ujumbe wa kisemantiki uliogubikwa katika muundo wa ndani. Makala hii imebainisha tofauti iliyopo kati ya majukumu na maumbo ya uhusika katika vichwa vya habari za siasa kwenye gazeti la *Taifa Leo*. Yaliyoshughulikiwa katika makala hii ni vichwa vya habari vya siasa ambavyo miundo yake ina mojawapo ya aina sita za uhusika zilizobainishwa na Fillmore (1968). Aina hizi za uhusika ni pamoja na; uhusika kiima, mahali, ala, yambwa, tendea na tokeo. Campe (1994) anasema kuwa, majukumu ya uhusika hutokana na mahusiano ya kisintaksia yaliyopo katika vishazi. Kila aina ya uhusika huwa na jukumu lake binafsi tofauti na la uhusika mwingine.

Blake (2004) anasema kuwa, maumbo ya uhusika huhusisha namna ya kutoa maelezo kuhusu uhusika teule. Maumbo haya huwa hayabebi maana yoyote bali hutanguliza jukumu la uhusika ambalo ndilo hubeba maana. Campe (1994) akimnukuu Creissels (2005) anasema kwamba, kulingana na maarifa yake hakuna lugha ya kiafrika ambayo huonyesha hadharani mfumo uhusika. Hivyo basi, si jambo la kushangaza la kuwepo kwa unadra wa uhusika na dhana zinazohusiana na uhusika katika isimu ya Kiswahili ya sasa. Pia, kwa kuzingatia hadhi dhahiri ya viambishi kama ishara kubalifu kulingana na utendakazi wake, kipashio cha kiwakilishi cha nomino hutumika kuashiria umbo la uhusika hata ingawa hakisuluhishi unadra huo. Suala hili hupuzwa kwa makisio kuwa Kiswahili hakionyeshi hadharani ishara uhusika yoyote kwa viambajengo vya kiima kama asemavyo Krifka (1995).

Mapitio ya Maandishi

Tofauti kati ya majukumu na maumbo ya uhusika zimegawika katika sehemu sita zifuatazo; tofauti kati ya jukumu mtendi na umbo la uhusika kiima, tofauti kati ya jukumu mahali na umbo la uhusika mahali, tofauti kati ya

jukumu mtendwa na umbo la uhusika yambwa, tofauti kati ya jukumu tendea na umbo la uhusika tendea, tofauti kati ya jukumu ala na umbo la uhusika ala na tofauti kati ya jukumu tokeo na umbo la uhusika tokeo. Mgao huu umezingatia nadharia ya uhusika ya uhusika ya Fillmore (1968).

Kwa mujibu wa Fillmore (1968), majukumu ya uhusika huwa na chembechembe za seti bia za kisemantiki ambazo huwa ngumu kubainishwa. Hakuna mbinu kubalifu wala makubaliano kuhusu ubia huo. Aghalabu, huhitaji kutenganishwa kwa kutumia kipimo cha kisemantiki. Hata hivyo, kutambulisha majukumu na upachikaji wa hoja husika katika majukumu huhusisha mgao ziada wa kiisimu wa mahusiano kati ya kitu na ulimwengu.

Kulingana na Janda (1993), jukumu la kisemantiki hupatikana katika kategoria zote za kisintaksia. Campe (1994) amezitaja baadhi ya kategoria hizo kama ifuatavyo: kiima, kiarifu cha moja kwa moja, kiarifu kisichokuwa cha moja kwa moja, kijalizo na kadhalika. Kutokana na maelezo haya, Fillmore (1968) ametaja majukumu sita ya uhusika kama ifuatavyo: mtendi, mtendwa, mtendea, mahali, tokeo na ala. Mahusiano ya kisemantiki yanayoelezwa kwa mbinu ya mwishio wa kipekee wa kiuhusika katika lugha zenye ishara uhusika dhahiri zimepokea majina sawia na ishara zenyewe. Majina haya: tendea, mahali, tokeo na ala hujitokeza katika kategoria ya aina mbalimbali za uhusika na kategoria ya majukumu ya uhusika jinsi yalivyo. Jukumu la uhusika kiima ni mtendi huku la yambwa likiwa mtendwa.

Blake (2004) anasema kuwa, uhusika hutawaliwa na kipashio ambacho kisintaksia huungana na kirai ili kuonyesha jinsi ya kukifasiri kirai hicho katika muktadha husika. Kipashio hicho chaweza kuwa kihusishi au kiambishi tamati. Fasiri iibuliwayo kutokana na mahusiano ya kihusishi na kirai nomino au kiambishi tamati na kirai nomino huwa ndilo jukumu katika sentensi teule. Kutokana na ufafanuzi huu ni wazi kuwa, jukumu la uhusika katika

sentensi ni dhahania. Naye, Campe (1994) anasema kuwa, utiaji uhusika hutambulishwa na muundo wa kisintaksia wa sentensi. Hivyo basi, kimuundo vitenzi au vihusishi hutumika kutia uhusika katika nomino au kirai nomino. Vivyo hivyo, kutokana na mahusiano ya kitenzi na kirai nomino, jukumu la uhusika hudondolewa.

Kulingana na Blake (2004), maumbo ya uhusika huhusisha namna ya kutoa maelezo kuhusu uhusika teule. Maumbo haya huwa hayabebi maana yoyote bali hutanguliza jukumu la uhusika ambalo ndilo hubeba maana. Campe (1994) akimnukuu Creissels (2005) anasema kwamba, kulingana na maarifa yake hakuna lugha ya kiafrika ambayo huonyesha hadharani mfumo uhusika. Hivyo basi, si jambo la kushangaza la kuwepo kwa unadra wa uhusika na dhana zinazohusiana na uhusika katika isimu ya Kiswahili ya sasa. Pia, kwa kuzingatia hadhi dhahiri ya viambishi kama ishara kubalifu kulingana na utendakazi wake, kipashio cha kiwakilishi cha nomino hutumika kuashiria umbo la uhusika hata ingawa hakisuluhishi unadra huo. Suala hili hupuzwa kwa makisio kuwa Kiswahili hakionyeshi hadharani ishara uhusika yoyote kwa viambajengo vya kiima kama asemavyo Krifka (1995). Mfano wa sentensi ifuatayo unadhihirisha wazi maoni ya Krifka (1995): *alikupiga.*

a (mtendi)-*li* (njeo)-*ku* (mtendwa)-*pig* (kitenzi)-*a* (hali).

Katika sentensi hii, kitenzi kina hoja mbili: hoja ya mtendi na mtendwa. Hoja ya mtendi imebebwa na kiambishi *a* huku hoja ya mtendwa ikibebwa na kiambishi *ku*. Kiambishi *a* (yeye) na kiambishi *ku* (wewe) ni viwakilishi nafsi vya tatu umoja na pili umoja mtawalia. Viambishi hivi vimechukua nafasi ya kirai nomino cha mtendi na mtendwa katika sentensi teule, hivyo basi kuwa, maumbo ya uhusika kiima na yambwa mtawalia. Maelezo haya ndiyo pekee yaliyo na utambuzi wa mfumo wa uhusika katika Kiswahili. Hata hivyo, utofauti huu hutokezea katika muktadha uliowekewa mipaka pekee, ambao ni wenye: kirai nomino katika nafsi ya pili na kirai nomino katika nafsi ya tatu.

Mvati, Maina na Kanuri (2014) wametaja aina kumi na moja za viwakilishi. Aina hizi ni pamoja na; viwakilishi nafsi, viwakilishi vya ngeli, viwakilishi vya 'a' unganifu, viwakilishi vimilikishi, viwakilishi viulizi, viwakilishi vionyeshi, viwakilishi virejeshi, viwakilishi vya sifa, viwakilishi vya idadi, viwakilishi vya pekee na viwakilishi visisitizi. Kando na matumizi ya viwakilishi nafsi kama maumbo ya uhusika kwenye virai nomino vya kundi 1/2 kimofolojia, aina hizi nyingine za viwakilishi hutumika kama maumbo ya uhusika kwa virai nomino visivyokuwa vya kundi la 1/2 kimofolojia. Kiwakilishi faafu kinachofaa sentensi teule huchukua nafasi ya kirai nomino lengwa kama umbo la uhusika. Kisintaksia, ufaafu wa kiwakilishi teule huthibitishwa na usahihi wa sentensi lengwa kisarufi.

Kutokana na maelezo haya, ni wazi kuwa, lugha ya Kiswahili haina maumbo ya kimofolojia ya uhusika, kiasi kidogo kilichobaki ni viambishi nafsi. Viambishi nafsi hivi ndivyo vimetumika kurejelea maumbo ya uhusika katika uchanganuzi wa vichwa vya habari teule. Pale ambapo majina tofauti na kundi la 1/2 kimofolojia yamehusika, mtafiti ametumia viwakilishi husika vya ngeli hizo kurejelea maumbo. Majukumu ya uhusika nayo, hutegemea aina ya uhusika, hivyo basi, kila aina ya uhusika huwa na jukumu lake binafsi. Majukumu haya hutofautiana kutoka uhusika mmoja hadi mwingine kinyume na maumbo ya uhusika (viwakilishi) ambayo ni bia.

Misingi ya Nadharia

Utafiti huu umeongozwa na nadharia ya uhusika ambayo hujikita kwenye dhima ya maneno katika tungo. Nadharia hii iliasisiwa mwaka wa 1968 na mwanaisimu, Charles J. Fillmore (Fillmore 1968). Fillmore ni mwanaisimu wa Kimarekani aliyezaliwa mnamo mwaka wa 1929. Kwa mujibu wa Chafe (1970), Fillmore alikuwa mmoja kati ya wanaisimu ambao waliasisi uwakilisho wa utambuzi wa kiisimu ambao ulibainisha tofauti kati ya utambuzi wa lugha kisintaksia na kisemantiki. Mtazamo wa Fillmore (1968) kuhusu nadharia ya uhusika umejikita katika misingi miwili mikuu. Misingi hii ni; kitovu cha sintaksia na kategoria fiche.

Msingi wa kitovu cha sintaksia ni mtazamo ambao hutenda kazi kutoka umbo la mofolojia na maumbo mengine ya matawi ya isimu yaliyo chini ya umbo hili. Msingi huu hujikita katika matumizi maana ya kategoria za uhusika za kimapokeo. Kanuni za umbo la kisemantiki ni miundo ya ndani iliyoundwa na modeli ya uhusika ya 1968 ambayo hubainishwa kwa sifa zifuatazo;

1. Sentensi hutenganishwa kwa kauli na hali.

S (Sentensi) → KL (Kauli) + HL (Hali)

Kauli ni seti za mahusiano yanayohusisha vitenzi na nomino zisizokuwa na njeo ilhali hali huhusisha ukanushi, njeo na kadhalika.

2. Kauli huhusisha kitenzi na mfuatano wa uhusika kutoka kulia hadi kushoto.

KL (Kauli) → T (Kitenzi) + UH + UH_n... (Mfuatano wa uhusika)

Kauli huhusisha kitenzi na mfuatano wa ishara za uhusika za kirai nomino. Kitenzi huwekwa upande wa kushoto huku dhana za uhusika zilizo na mahusiano zikiorodheshwa kwa mpangilio kutoka sehemu ya kulia hadi kushoto pamoja na chaguo la kiima kilicho na uwezekano kwenye sehemu ya kulia katika muundo wa ndani.

3. Ishara za uhusika hutokea katika muundo wa ndani.

UH (Uhusika) → K (Ishara ya uhusika) + KN (Kirai nomino)

Kila uhusika huhusisha ishara za uhusika na kirai nomino, ambapo ishara za uhusika hutanguliza kirai nomino katika muundo wa ndani. Ishara za uhusika ni kipengele bia cha lugha ambacho chafaa kutambulika kama kihusishi na kiambishi uhusika.

Katika uwasilishaji wa muundo msingi wa sentensi, kanuni hizi tatu hutumika kwa utaratibu rasmi. Dhana moja au mbalimbali za uhusika kama vile ala, mhusika, mtendi, yambwa na kadhalika hupishwa nafasi katika kategoria za uhusika za kanuni ya pili. Ishara za uhusika halisi ambazo huhusiana na uhusika hutika katika kanuni ya tatu. Kwa

ujumla nadharia hii imejengeka katika mihimili mitatu mikuu ambayo ni; utambuzi wa muundo wa kimsingi wa sentensi ambao ni muhimu kwenye utambulishaji wa mahusiano ya kiuhusika, uwepo wa kanuni uhusika chujaji ambayo hutumika kuweka uhusika katika kila kirai nomino wazi cha lugha yoyote ile na uangazaji wa mahusiano ya ndani ya kisemantiki.

Mbinu za Utafiti

Makala hii imetumia muundo wa kimatelezo kwa sababu data teule ni ya kithamano. Maelezo haya yameandamana na majedwali anuwai yanayoonyesha tofauti iliyopo kati ya majukumu na maumbo ya uhusika. Kwa kuwa utafiti huu ni wa maktabani pekee, mtafiti ametumia mbinu ya upekuzi wa yaliyomo katika ukusanyaji wa data yake. Pia, mtafiti amesoma kwa kina magazeti teule ya *Taifa Leo*, yaliyochapishwa kati ya mwaka wa 2017 na 2019 kisha akabainisha sentensi zinazopakikana katika magazeti hayo kama vijianuani vya habari za siasa katika magazeti ya *Taifa Leo*. Jumla ya vichwa vya habari za kisiasa kumi na vinane vimeteuliwa kimakusudi kama data ya utafiti. Katika kila aina ya uhusika, vichwa vitatu vya habari za siasa vimetumika kama data teule. Kigezo cha sifa ya siasa katika vichwa vya habari teule kimeongoza uteuzi wa data lengwa. Kichwa kimoja cha habari kimechambuliwa kisintaksia na kisemantiki katika kila aina ya uhusika na maelezo ya ziada kuambatanishwa na uchambuzi huo kama ilivyo kwenye sehemu ya matokeo inayofuata.

Matokeo ya Utafiti

Matokeo ya tathmini ya uchunguzi huu yameshikilia kwamba Kiswahili hakina maumbo dhahiri ya uhusika ispokuwa katika nomino ambazo nafasi yake yaweza kuchukuliwa na viwakilishi vya nafsi ya pili na tatu, umoja na wingi. Katika vichwa vya habari ambavyo nomino zake si za ngeli ya A-WA, viwakilishi faafu vya nomino hizo huchukua nafasi hiyo na kuwa maumbo ya uhusika. Kila aina ya uhusika ina jukumu lake la uhusika. Majukumu ya uhusika ni dhahania na hubadilika kulingana na aina ya uhusika. Makala hii inaonyesha kuwa kuna aina sita za tofauti kati ya

majukumu na maumbo ya uhusika. Mgao wa tofauti hizi umeongozwa na nadharia ya uhusika iliyoasisiwa na Fillmore (1968).

1) Tofauti kati ya Jukumu Mtendi na Umbo la Uhusika Kiima

Blake (2004), akirejelea makala ya Fillmore (1968) ya *Case for Case*, anasema kuwa, jukumu mtendi huashiria kitu ambacho hutenda kitendo au kitu ambacho huleta mabadiliko kwa uwepo wa kitu. Jukumu hili hutambulishwa na mahusiano ya moja kwa moja kati ya nomino na kitenzi

kikuu. Pia, uwepo wa kihusishi na katika muundo wa sentensi hutanguliza sehemu ya sentensi ibebayo jukumu mtendi. Kwa mujibu wa Krifka (1995), umbo la uhusika kiima huwa ni viwakilishi nafsi vya pili, umoja na wingi (*wewe, wao*) na tatu, umoja na wingi (*yeye, nyinyi*). Kwa kuzingatia usarufi na usahihi wa muundo wa sentensi kisintaksia, kiwakilishi nafsi kimoja kati ya hivi (*wewe, wao, yeye, nyinyi*) huchukua nafasi ya kirai nomino kilicho na uhusika kiima na kuwa umbo la uhusika lengwa, kama ilivyo katika Jedwali la 1.

Jedwali 1: Tofauti kati ya Jukumu Mtendi na Umbo la Uhusika Kiima

	Vichwa teule vya habari	Jukumu la uhusika	Umbo la uhusika (Viwakilishi nafsi huchukua nafasi ya kirai nomino lengwa)	Ufafanuzi wa umbo la uhusika
1	Musila ajiondoa Wiper baada ya kushindwa katika mchujo	Mtendi (Musila)	Yeye ajiondoa Wiper baada ya kushindwa katika mchujo	Yeye ni kiwakilishi cha nafsi ya tatu umoja (W.nf. _{3u})
2	Mawaziri 13 watemwa na Uhuru	Mtendi (Mawaziri)	Wao 13 watemwa na Uhuru	Wao ni kiwakilishi cha nafsi ya pili wingi (W.nf. _{2w})
3	Wakazi wamtaka Rais nyumbani	Mtendi (Wakazi)	Wao wamtaka Rais nyumbani	Wao ni (W.nf. _{2w})

Jedwali 1 linahusisha vichwa teule vitatu vya habari: *Musila ajiondoa Wiper baada ya kushindwa katika mchujo*, *Mawaziri 13 watemwa na Uhuru*, *Sitangatangi* na *Wakazi wamtaka Rais nyumbani*, ambavyo vimetumika kuonyesha tofauti iliyopo kati ya jukumu mtendi na umbo la uhusika kiima kama inavyoelezwa na mtafiti katika aya inayofuata.

Velten (1964) akinukuliwa na Campe (1994) anasema ya kwamba, Kiswahili hakina nomino hafifu. Hivyo basi, nomino zipatikanazo katika virai nomino vilivyoko katika sentensi huwa na hadhi sawa kiuhusika. Jukumu la uhusika hudondolewa kutokana na aina ya uhusika. Jukumu mtendi

hudondolewa kwa uhusika kiima. Hili ni jukumu ambalo hutanguliza kitenzi kikuu. Kiisimu, sentensi hugawika katika sehemu mbili kuu ambazo ni: kiima na prediketa. Kiima ni kirai nomino ambacho prediketa hutoa maelezo kukihusu. Kama kitenzi kikuu katika prediketa ni kitenzi kitendaji hivyo basi, kiima hutambua mtu au kitu kilichofanya kitendo kielezwacho na kitenzi kikuu. Mahusiano kati ya kiima na kiarifu cha moja kwa moja huzindua jukumu mtendi katika sentensi. Maumbo ya uhusika hutokea tu kwenye virai nomino vyenye nafsi ya pili na ya tatu.

Kutokana na mahusiano ya kiarifu cha moja kwa moja na kiima husika katika kila kichwa cha habari; nomino: *Musila*, *Mawaziri* na *wakazi* ni ithibati ya jukumu mtendi. Mahusiano haya pia hubainisha kiwakilishi nafsi faafu ambacho huchukua nafasi ya kirai nomino chenye nomino iliyoko katika ngeli ya 1/2 kimofolojia. Maumbo ya uhusika katika kichwa cha habari, *Musila ajiandoa Wiper baada ya kushindwa katika mchujo*, ni kiwakilishi nafsi cha tatu umoja (*yeye*) ilhali kiwakilishi nafsi cha pili wingi (*wao*) ni umbo la uhusika katika vichwa vya habari, *Mawaziri 13 watemwa na Uhuru* na *Wakazi wamtaka rais nyumbani*. Kwa kuzingatia maelezo haya, ni wazi kuwa tofauti iliyopo kati ya jukumu mtendi na umbo la uhusika limewekwa wazi.

Tofauti kati ya Jukumu Mahali na Umbo la Uhusika Mahali

Kwa mujibu wa Newmeyer (2010), jukumu hili huashiria mahali kitu kilipo. Bily (1990) akimnukuu Seidel (1988) anasema kuwa, wakati mwingine huwa vigumu kubainisha vipashio hivi vya maumbo ya uhusika katika baadhi ya lugha kwa sababu ya muundo wao wa uhusika. Hivyo basi, katika aina hii ya tukio mahusiano ya kiuhusika hubainishwa moja kwa moja kisemantiki bila kuzingatia maumbo ya uhusika bali mgao ziada wa kiisimu wa mahusiano kati ya kitu na ulimwengu. Neno la kimsingi katika jukumu la uhusika mahali hutangulizwa na khusishi *kwa* au likahitimishwa na

kiambishi tamati *ni*. Hili ni neno ambalo hubeba maana ya mahali kitendo hutendeka. Khusishi *kwa* na kiambishi tamati *-ni* vina jukumu moja la kuashiria uwepo wa uhusika mahali katika sentensi. Iwapo muundo wa sentensi una khusishi *kwa*, kabla ya neno inayoashiria mahali kitendo kilitendeka basi, kiambishi tamati *ni* hakijumuishwi popote katika neno hilo. Vivyo hivyo, iwapo neno linaloashiria mahali lina kiambishi tamati *-ni*, basi khusishi *kwa* huwa hakilitangulizi neno hilo.

Samson na Schadeberg (1994) wakimnukuu Meinhof (1942) wanasema ya kwamba, asili ya kiambishi tamati *ni* ni kiwakilishi kionyeshi cha ngeli ya 18 yenye maana ya undani. Uhusiano huu unaonekana katika neno la zamani sana ambalo ni *nda* lenye maana ya *tumbo* na limetoweka katika Kiswahili. Maelezo haya yanafafanua wazi kuwa, kiambishi tamati *ni* huwa hakijitokezi pahali popote pale bali hujitokeza eneo ambalo huashiria hasa undani wa kitu. Aghalabu kiambishi hiki hujitokeza katika nomino za kawaida ziashiriazio undani wa mahali fulani ambapo undani huwa ni jukumu mahali. Nomino za kipekee zitajazo mahali mahususi hupeva jukumu kwa kuzingatia mgao ziada wa kiisimu wa mahusiano kati ya kitu na ulimwengu. Jedwali lifuatalo laonyesha utofauti uliopo kati ya jukumu mahali na umbo la uhusika mahali.

Jedwali 2: Tofauti kati ya Jukumu Mahali na Umbo la Uhusika Mahali

	Vichwa teule vya habari	Jukumu la uhusika	Umbo la uhusika (Viwakilishi vya ngeli ya 16, 17 na 18 kimofolojia)	Ufafanuzi wa umbo la uhusika
1	Uhuru na Ruto warudi Pwani kutafuta kura	Mahali (Pwani)	Uhuru na Ruto warudi Pwa- <i>ni</i> kutafuta kura	- <i>ni</i>
2	Raila aenda kuwakilisha nchi mazishini	Mahali (mazishini)	Raila aenda kuwakilisha nchi mazishi- <i>ni</i>	- <i>ni</i>
3	Viongozi wamtaka Jumwa ang'olewe uongozini	Mahali (Uongozini)	Viongozi wamtaka Jumwa ang'olewe uongozi- <i>ni</i>	- <i>ni</i>

Jedwali 2 limeundwa kwa vichwa vya habari vitatu, *Uhuru na Ruto warudi Pwani kutafuta kura, Raila aenda kuwakilisha nchi mazishini na Viongozi wamtaka Jumwa ang’olewe uongozini*, ambavyo vimetumika kuonyesha utofauti uliopo baina ya jukumu mahali na umbo la uhusika mahali.

Katika uhusika mahali kiambishi *ni* kina majukumu mawili. Jukumu la kwanza ni kuwa, kiambishi hiki hutumika kama kijalizo katika neno na pili, hutumika kama kiwakilishi cha ngeli ya kumi na nane kimofolojia. Kulingana na Campe (1994), vijalizo ni mojawapo ya kategoria za kisintaksia ambazo hubainisha jukumu la uhusika katika sentensi. TUKI (2004) anasema kuwa, kijalizo ni kipashio kikamilishacho kipashio kingine katika tungo au sentensi. Kiambishi tamati *-ni* kama kijalizo chajitokeza katika nomino zifuatazo: *Pwani, mazishi-ni na uongozi-ni* kwenye vichwa vya habari, *Uhuru na Ruto warudi Pwani kutafuta kura, Raila aenda kuwakilisha nchi mazishini na Viongozi wamtaka Jumwa ang’olewe uongozini*, ili kuashiria undani wa sehemu au mahali fulani kitendo kilifanyika. Maana ibebwayo na undani wa sehemu hizi, ndio jukumu mahali.

Kwa kuwarejelea Samson na Schadeberg (1994) wakimnukuu Meinhof (1942), kiambishi tamati *-ni* kinaweza kutumika kama kiwakilishi kionyeshi cha ngeli ya 16, 17 na 18

kimofolojia. Kutokana na maelezo haya ni wazi kuwa, maumbo ya uhusika katika vichwa vya habari, *Uhuru na Ruto warudi Pwani kutafuta kura, Raila aenda kuwakilisha nchi mazishini, na Viongozi wamtaka Jumwa ang’olewe uongozini*, ni viambishi tamati *-ni* vilivyoko katika virai nomino vifuatavyo vya ngeli ya 16, 17 na 18 kimofolojia; *Pwa-ni, mazishi-ni na uongozi-ni* mtawalia. Kando na kiambishi tamati *-ni*, viwakilishi vingine vinavyoweza kuchukua nafasi ya nomino za ngeli ya 16, 17 na 18 kimofolojia ni pamoja na, *hapa, humu, huku, humo, kule, pale, hapo, mle* na kadhalika. Hivi ni viwakilishi vionyeshi vya mahali tendo lilitendeka.

Tofauti kati ya Jukumu Ala na Umbo la Uhusika Ala

Kwa mujibu wa Blake (2004), jukumu ala huashiria chombo ambacho hutumika kutenda tendo. Mahusiano kati ya kiima na kiarifu katika sentensi hubainisha kifaa kilichotumika kutendea tendo hilo. Kifaa hicho ni jukumu ala. Ala si mojawapo ya nomino za kundi la 1/2 kimofolojia, hivyo basi, aina nyingine ya viwakilishi isipokuwa vya nafsi ina nafasi ya kuwa umbo la uhusika. Uteuzi wa kiwakilishi faafu kuchukua nafasi ya kirai nomino chenye uhusika ala ni lazima utilie maanani usahihi wa sentensi kimuundo na kisarufi. Jedwali 3 limetumika kama kielelezo.

Jedwali 3: Tofauti kati ya Jukumu Ala na Umbo la Uhusika Ala

	Vichwa teule vya habari	Jukumu la uhusika	Umbo la uhusika (Kiwakilishi faafu huchukua nafasi ya kirai nomino lengwa)	Ufafanuzi wa umbo la uhusika
1	Mwanafunzi aliuawa kwa risasi – ripoti	Ala (risasi)	Mwanafunzi aliuawa <i>kwalo</i> – ripoti	<i>Kwalo</i> (W. kionyeshi)
2	NASA waache mizaha ya kutumia Bibilia kujiapisha	Ala (Bibilia)	NASA waache mizaha ya kutumia <i>hiyo</i> kujiapisha	<i>hiyo</i> (W. kionyeshi)
3	Teknolojia ya Blockchain itumiwe kuzima ufisadi	Ala (Blockchain)	Teknolojia <i>yayo</i> itumiwe kuzima ufisadi	<i>Yayo</i> (W. kionyeshi)

Vichwa vya habari vifuatavyo; *Mwanafunzi aliuawa kwa risasi – ripoti, NASA waache mizaha ya kutumia Bibilia kujiapisha na Teknolojia ya Blockchain itumiwe kuzima ufiyadi*, katika Jedwali la 3 vimetumiwa kuonyesha tofauti iliyopo kati ya jukumu ala na umbo la uhusika ala.

Jukumu ala hutokana na mahusiano ya moja kwa moja kati ya kiima na kitenzi kikuu. Ala kama vile: risasi, Bibilia na teknolojia ya blockchain vina nafasi ya kiarifu cha moja kwa moja katika muundo wa vichwa vya habari teule. Kinyume na kiima, kiarifu cha moja kwa moja si lazima kiwepo katika dhima ya kiisimu katika lugha. Kiarifu hiki hutokea tu pahali palipo na vitenzi elekezi kwani kinaweza kueleweka kwa upesi kando na kuonyeshwa wazi kila mara. Umbo la uhusika katika kichwa cha habari, *Mwanafunzi aliuawa kwa risasi – ripoti*, ni kiwakilishi kionyeshi, *kwalo* ilhali kiwakilishi kionyeshi, *yayo* ni umbo la uhusika katika kichwa cha habari, *Teknolojia ya Blockchain itumiwe kuzima ufiyadi*. Kichwa cha habari, *NASA waache mizaha ya kutumia Bibilia kujiapisha* kina kiwakilishi kionyeshi, *hiyo* kama umbo la uhusika.

Kinyume na uhusika kiima ambao una viwakilishi nafsi kama maumbo ya uhusika pekee, uhusika ala huhusisha aina mbalimbali za viwakilishi kama maumbo ya uhusika. Katika Jedwali la 3.3, viwakilishi vionyeshi; *kwalo*, *yayo* na *hiyo* vimetumika kuashiria umbo la uhusika ala. Ukosefu wa viwakilishi nafsi kama umbo la uhusika katika aina hii ya uhusika ni kuwa, virai nomino vilivyo na uhusika ala si vya kundi la 1/2 kimofolojia, hivyo basi, nafasi yake haiwezi ikasimamiwa na viwakilishi nafsi.

Tofauti kati ya Jukumu Mtendwa na Umbo la Uhusika Yambwa

Gruber (1965) na Fillmore (1968) wanasema kuwa jukumu mtendwa huashiria hisia za tendo. Uhusiano uliopo hapa ni wa moja kwa moja kati ya mtendi, pigo na mtendwa. Kutokana na mahusiano haya, suala la mfuatano wa maneno katika sentensi hutumika ndipo kubainisha tofauti kati ya jukumu mtendi na jukumu mtendwa. Suala hili la mfuatano wa maneno katika sentensi hutambulika kama taipolojia ya kisintaksia ya lugha. Kittila, Vista na Ylikoski (2011) wanasema kuwa, mfuatano wa maneno katika sentensi iliyo na uhusika yambwa ni kama ifuatavyo: iwapo sentensi ipo katika hali ya kauli tendi, kiima hutanguliza huku kitenzi kikuu kikifuata na baadaye mpokezi wa pigo.

Iwapo sentensi ipo katika hali ya kauli tendwa, mpokezi wa pigo huitanguliza kisha hufuatwa na pigo lenyewe na baadaye mtendi wa tendo. Hoja hii ndiyo itakayomwongoza mtafiti katika suala zima la kubainisha jukumu la mtendwa kutoka kwa uhusika yambwa. Aghalabu, maumbo ya uhusika yambwa hutawaliwa na viwakilishi nafsi vya pili na tatu umoja na wingi. Viwakilishi nafsi huru hivi huwekwa katika nomino ambazo huhusishwa na kundi la binadamu pekee. Katika virai nomino ambavyo havihusishwi na kundi la binadamu, viwakilishi faafu kisintaksia huchukua nafasi ya virai nomino hivyo na kuwa umbo la uhusika kama ilivyoonyeshwa katika Jedwali la 4. Kwa mujibu wa Campe (1994), maumbo haya kimsingi huwa hayana maana bali huwakilisha msamiati tu. Jedwali lifuatalo limeweka wazi tofauti kati ya jukumu mtendwa na umbo la uhusika yambwa.

Jedwali 4: Tofauti kati ya Jukumu Mtendwa na Umbo la Uhusika Yambwa

	Vichwa teule vya habari	Jukumu la uhusika	Umbo la uhusika (Viwakilishi teule na faafu huchukua nafasi ya kirai-nomino)	Ufafanuzi wa umbo la uhusika
1	Sitaunga mtu yeyote kwa urais, gavana Ruto asema	Mtendwa (mtu yeyote)	Sitaunga yeyote kwa urais, Ruto asema	Yeyote (W. cha pekee)
2	Ahadi kuu ya Rais iwe ni kuliunganisha taifa	Mtendwa (taifa)	Ahadi kuu ya Rais iwe ni kuliunganisha <i>lili hili</i>	<i>Lili hili</i> (W. kisisitizi)
3	Chama cha Jubilee chateua mwanawe Too kuwa diwani	Mtendwa (mwanawe Too)	Chama cha Jubilee chamteua yeye kuwa diwani	Yeye ni (W.nf. _{3u})

Sitaunga mtu yeyote kwa urais gavana, Ahadi kuu ya Rais iwe ni kuliunganisha taifa na Chama cha Jubilee chateua mwanawe Too kuwa diwani, ni baadhi ya vichwa vya habari teule vilivyohusishwa katika Jedwali la 4 ndipo kubainisha tofauti iliyopo kati ya jukumu mtendwa na umbo la uhusika yambwa.

Katika Jedwali hili la 4, vichwa vya habari vifuatavyo viko katika hali ya kauli tendi; Sitaunga mtu yeyote kwa urais, gavana Ruto asema na Chama cha Jubilee chateua mwanawe Too kuwa diwani. Jukumu la uhusika katika vichwa hivi vya habari lipo katika kirai nomino ambacho hufuata kitenzi kikuu. Kirai nomino: mtu yeyote, taifa na mwanawe Too zina jukumu mtendwa. Hizi ndizo nomino zinazopokea pigo la mtendi moja kwa moja. Kiwakilishi nafsi cha tatu umoja (yeye) katika vichwa vya habari, Chama cha Jubilee chateua mwanawe Too kuwa diwani na Ruto atetewa kuhusu 2022, ndicho umbo la uhusika. Katika kichwa cha habari, Ahadi kuu ya Rais iwe ni kuliunganisha taifa, mahusiano ya moja kwa moja kati ya kitenzi kuliunganisha na nomino taifa, yanaibua uwepo wa kiwakilishi kisisitizi cha kirai nomino taifa ambacho ni *lili hili*. Hivyo basi, kiwakilishi kisisitizi (*lili*

hili) ni umbo la uhusika la kichwa cha habari, Ahadi kuu ya Rais iwe ni kuliunganisha taifa. Umbo la uhusika katika kichwa cha habari, Sitaunga mtu yeyote kwa urais gavana Ruto asema, ni yeyote. Neno yeyote ni kiwakilishi cha pekee ambacho bado kipo katika kundi la binadamu. Jedwali la 4 lathibitisha maoni ya Krifka (1995) kuwa, aghalabu, viwakilishi vya kundi la binadamu hutawala maumbo ya uhusika yambwa kama ilivyojitokeza katika jedwali lengwa.

Tofauti kati ya Jukumu Tendea na Umbo la Uhusika Tendea

Kwa mujibu wa Fillmore (1968), jukumu tendea huashiria mwathiriwa wa tendo fulani. Jukumu hili hubainishwa kwa mahusiano ya moja kwa moja kati ya kitenzi tendea na mwathiriwa wa tendo. Kiambishi tamati, -ua huonyesha mahusiano ya uhusika yanayojitokeza katika vitenzi husika na mwathiriwa. Viambishi tamati hivi, ndivyo humwongoza mtafiti kuonisha vitenzi na ulimwengu ndipo kubainisha jukumu la uhusika kwa matumizi ya kipimo cha kisemantiki. Jedwali lifuatalo limeweka wazi tofauti iliyopo baina ya jukumu tendea na umbo la uhusika tendea.

Jedwali 5: Tofauti kati ya Jukumu Tendea na Umbo la Uhusika Tendea

	Vichwa teule vya habari	Jukumu la uhusika	Umbo la uhusika (Viwakilishi nafsi huchukua nafasi ya kirai nomino)	Ufafanuzi wa umbo la uhusika
1	Wezi waburudika kabla kuibia mwanasiasa	Tendea (mwanasiasa)	Wezi waburudika kabla kuibia yeye	Yeye ni (W.nf. _{3u})
2	UhuRuto wamefanya nifilisike, afichua Joho	Tendea (Joho)	UhuRuto wamefanya nifilisike, afichua yeye	Yeye ni (W.nf. _{3u})
3	Uhuru aliteua Nyachae kama njia ya kumzawadi	Tendea (Nyachae)	Uhuru aliteua yeye kama njia ya kumzawadi	Yeye ni (W.nf. _{3u})

Katika Jedwali la 5, vichwa vya habari vifuatavyo; *Wezi waburudika kabla kuibia mwanasiasa, UhuRuto wamefanya nifilisike, afichua Joho* na *Uhuru aliteua Nyachae kama njia ya kumzawadi*, vimetumiwa kama kielelezo cha kuashiria tofauti kati ya jukumu tendea na umbo la uhusika tendea. Nomino *mwanasiasa, Joho* na *Nyachae* zimebeba jukumu tendea. Kiambishi tamati –*ia* katika kitenzi kikuu cha kichwa cha habari, *Wezi waliburudika kabla kuib-ia* mwanasiasa, kinahusiana moja kwa moja na nomino *mwanasiasa* kuashiria jukumu tendea. Kiambishi tamati –*ua* katika vitenzi vikuu vya vichwa vya habari, *UhuRuto wamefanya nifilisike, afich-ua Joho*, na *Uhuru alimte-ua Nyachae kama njia ya kumzawadi*, kinahusiana moja kwa moja na nomino *Joho* na *Nyachae* ambazo ni jukumu tendea. Viwakilishi vya nafsi ya pili wingi (*wao*) na tatu umoja (*yeye*) vimejitokeza kwa virai nomino vya ngeli ya 1/2 kimofolojia ili kuwakilisha umbo la uhusika katika vichwa vya habari teule kama ilivyoashiriwa katika Jedwali la 5.

2) Tofauti kati ya Jukumu Tokeo na Umbo la Uhusika Tokeo

Kwa mujibu wa Palmer (1994), jukumu tokeo huashiria zao la mwisho la kitendo. Kittila, Vista na Ylikoski (2011) wanasema kuwa, ndipo jukumu tokeo libainishwe, panafaa kuwa na sifa ya mwelekeo katika kitendo. Bora kuna dhana ya mwelekeo, iwe mwendo ulio na kikomo au mwendo usio na kikomo basi jukumu tokeo hubainika. Mahusiano kati ya mwelekeo huo na kinachosababisha mwelekeo wenyewe ndiyo jukumu tokeo. Kwa mujibu wa Fillmore (1968), mahusiano haya hutokana na mgao ziada wa kiisimu kati ya kitu na ulimwengu. Kama ilivyo katika aina nyingine za uhusika, viwakilishi teule na faafu huchukua nafasi ya umbo la uhusika. Jedwali lifuatalo laashiria utofauti uliopo kati ya jukumu la uhusika tokeo na umbo la uhusika tokeo.

Jedwali 6: Tofauti kati ya Jukumu Tokeo na Umbo la Uhusika Tokeo

	Vichwa teule vya habari	Jukumu la uhusika	Umbo la uhusika (Viwakilishi teule na faafu huchukua nafasi ya kirai - nomino)	Ufafanuzi wa umbo la uhusika
1	Wapwani wabuni muungano wao	Tokeo (muungano)	Wapwani wabuni huo wao	huo (W. kionyeshi)
2	Miguna ageuzwa kipenzi cha Raila	Tokeo (kipenzi cha Raila)	Miguna ageuzwa chake	chake (W. kimilikishi)
3	Tangatanga yadai wakuu walileta fujo	Tokeo (fujo)	Tangatanga yadai wakuu walileta hiyo	Hiyo (W. kionyeshi)

Jedwali 6 limeundwa kwa vichwa teule vya habari vitatu, navyo ni; *Wapwani wabuni muungano wao*, *Miguna ageuzwa kipenzi cha Raila* na *Tangatanga yadai wakuu walileta fujo*. Vichwa hivi vimetumika kama kielelezo ili kuonyesha tofauti iliyopo kati ya jukumu tokeo na umbo la uhusika tokeo jinsi mtafiti anavyofafanua katika aya inayofuata.

Virai nomino *Muungano wao*, *kipenzi cha Raila* na *fujo* ni viarifu vya moja kwa moja vitokanavyo na mahusiano kati ya nomino *Wapwani*, *Miguna* na *wakuu* na vitenzi *wabuni*, *ageuzwa* na *walileta* mtawalia. Mahusiano haya yote yana sifa ya mwelekeo kama walivyoeleza Kittila, Vista na Ylikoski (2011). Kwa mfano; Kichwa cha habari, *Wapwani wabuni muungano wao* chaashiria kuwa, wapwani walikuwa wanachama wa miungano mingine ya kisiasa ambayo asili yake si pwani. Baada ya muda, wapwani wamefunguka macho na kuunda vuguvugu lao la kisiasa. Vuguvugu hili ndilo jukumu la uhusika tokeo. Sifa ya mwelekeo inajitokeza katika mwanzo wa mchakato wa uundaji wa muungano wa kisiasa wa pwani hadi hatua ya mwisho ya upatikanaji wa muungano huo. Kwa kuzingatia kichwa cha habari, *Tangatanga yadai wakuu walileta fujo*, ni wazi kuwa, eneo walilokuwa wanasiasa wa mrengo wa Tangatanga lilikuwa na amani kabla ya wakubwa kuivuruga. Sifa ya

mwelekeo inajitokeza wazi kutoka kwa hali tuli hadi hali ya fujo. Zao la mwisho la fujo ndilo jukumu la uhusika tokeo. Umbo la uhusika katika vichwa vya habari, *Wapwani wabuni muungano wao*, na *Tangatanga yadai wakuu walileta fujo*, ni viwakilishi vionyeshi, *huo* na *hiyo* mtawalia. Katika kichwa cha habari, *Miguna ageuzwa kipenzi cha Raila*, kiwakilishi kimilikishi (*chake*) ndicho umbo la uhusika. Uhusika tokeo una aina tofauti za viwakilishi kama maumbo ya uhusika. Hii ni kwa sababu, virai nomino ambavyo hutiliwa umbo la uhusika ni vya makundi mbalimbali ya ngeli, hivyo basi, viwakilishi hivyo vyafaa kuwa na uwiano wa kisarufi na sentensi lengwa. Kwa kuzingatia zao la mwisho la sifa ya mwelekeo, jukumu tokeo hutambulishwa kwa upesi ilhali viwakilishi teule na faafu huwa maumbo ya uhusika tokeo kwa virai nomino lengwa katika sentensi.

Mahitimisho na Mapendekezo

Makala hii imeshughulikia tofauti iliyopo kati ya majukumu na maumbo ya uhusika. Imebainika wazi kuwa viwakilishi nafsi vya nafsi ya pili na ya tatu vimetawala suala la maumbo ya uhusika. Viwakilishi kwa ujumla huchukua nafasi ya maumbo ya uhusika katika aina mbalimbali za uhusika kama msamiati tu. Maumbo ya uhusika ni bia katika aina zote za uhusika. Viwakilishi nafsi ambata katika vitenzi

huweza kubainisha ni aina gani ya umbo la uhusika yafaa kutiwa kwa virai nomino vilivyo na nomino za ngeli ya 1/2 kimofolojia. Pia, mtafiti amebaini wazi udhahania huandamano na majukumu ya uhusika. Majukumu ya uhusika hubadilika kutoka aina moja ya uhusika hadi nyingine, kwa mfano; uhusika kiima una jukumu mtendi ilhali uhusika yambwa una jukumu mtendwa. Uhusika tendea, ala, mahali na tokeo zina majukumu tendea, ala, mahali na tokeo mtawalia. Katika kubainisha majukumu ya

uhusika, viambajengo vya kisintaksia kama vile kiarifu cha moja kwa moja, kiarifu kisichokuwa cha moja kwa moja na kijalizo vimetumika ipasavyo. Mtafiti anapendekeza kuwa msomaji mwingine anaweza akaangazia kigezo kingine cha sarufi kama vile, dhana uhusika. Kwa kujikita katika nadharia ya uhusika ya Fillmore (1968), mtafiti huyo anaweza akaangazia namna uhusika hutuwa katika vichwa vya habari za siasa kwenye gazeti lolote lile la Kiswahili.

REFERENCES.

- Barasa, L. & Kazungu, K. (2017). Uhuru na Ruto warudi Pwani kutafuta kura. *Taifa Leo*, 14, 2017.
- Bílý, M. (1990). The Case Remains Open (Some Notes on a New Book on Morphological Case in Russian) [Review of *Kasus. Zur Explikation eines sprachwissenschaftlichen Terminus (am Beispiel des Russischen)*, by H.-E. Seidel]. *Russian Linguistics*, 14(2), 185–203. <http://www.jstor.org/stable/40160274>
- Blake, B. J. (2004). *Case*. New York. Cambridge University Press.
- Bocha, G. (2017). Wapwani wabuni muungano wao. *Taifa Leo*, 20, 2017.
- Bretch, R.D & Levine, J.S (1986). *Case Meaning*. Columbus, Ohio: Slavica Press.
- Campe, P. (1994). *Case, Semantic roles and Grammatical relations*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Fillmore, C. J. (1968). *The Case for Case in Bach and Harms (Ed.). Universal in Linguistic Theory*. New York: Holt Rinehart and Winston Press.
- Gruber, J.S. (1965). *Studies in Lexical Relations*. MIT PhD Dissertation.
- Janda, L. A. (1993). *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental*. Berlin: Mouton Press.
- Kamau, W. (2018). NASA waache mizaha ya kutumia bibilia kujiapisha. *Taifa Leo*, 24, 2018.
- Kamau, W. (2018). Uhuru aliteua Nyachae kama njia ya kumzawadi. *Taifa Leo*, 25, 2018.
- Kamau, W. (2019). Wakazi wamtaka Rais nyumbani. *Taifa Leo*, 11, 2019.
- Karichia, J. K. (2012). *Usawiri wa Wanasiasa kama Wahusika katika Makala za Habari kwenye Gazeti la Taifa Leo Nchini Kenya*. Unpublished M.A Thesis: Kenyatta University.
- King'ori, A. W. (2005). *Movement in the Kiswahili Sentence: A Minimalist Approach*. Unpublished M.A. Thesis: Kenyatta University.
- Kittila, K., Vista, K. na Ylikoski, J. (2011). *Case, Animacy and Semantic Roles*: Amsterdam. John Benjamins Publishing Company.
- Krifka, M. (1995). Swahili, in: Jacobs, Joachim et al. (eds): *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*.
- Lubanga, D. (2019). Chama cha Jubilee chateua mwanawe Too kuwa diwani. *Taifa Leo*, 9, 2019.
- Lwanga, C. (2019). Viongozi wataka Jumwa ang'olewe uongozini. *Taifa Leo*, 10, 2019.
- Matheka, B. (2018). Ahadi kuu ya Rais iwe kuliunganisha Taifa. *Taifa Leo*, 5, 2018.

DOI: [10.51317/ecjkisw.v3i1.291](https://doi.org/10.51317/ecjkisw.v3i1.291)

Volume: 03 Issue: 01 | Nov-2021|

Received: 15.11.2021; Accepted 17.11.2021; Published on 22.11. 2021 at www.editonpublishing.org

Mutuku, F.K., *Editon Cons. J. Kiswahili., Double –Blind Peer Reviewed Journal*

ISSN: 2663-9289

Mvati, M., Maina, R., na Kanuri, J. (2004). *Miale ya Sarufi*. Nairobi: The Franciscan Kolbe Press.

Newmeyer, F. (2010). *Comparative concepts and descriptive categories*. A reply to Haspelmath, in: *Language* 86.3, 688–695.

Ngila, F. (2018). Teknolojia ya Blockchain itumiwe kumaliza ufiisadi. *Taifa Leo*, 7, 2018.

Njeru, A. (2017). Uhuruto wamefanya nifilisike, afichua Joho. *Taifa Leo*, 22, 2017.

Nyongesa, B.W. (2005). *Kenyan Newspaper Discourse: An Investigation of Rhetorical Structure in Editorials as Argumentation*. Unpublished M.A. Thesis: Kenyatta University.

Obara, V. & Kamau, W. (2018). Miguna ageuzwa kipenzi cha Raila. *Taifa Leo*, 8, 2018.

Oudia, R. & Oketch, A. (2017). Mwanafunzi aliuawa kwa risasi-Ripoti. *Taifa Leo*, 10, 2017.

Palmer, F. R. (1994). *Grammatical Roles & Relations*. U.S.A: CambridgeUniversity Press.

Samson, R. & Schadeberg, T.C (1994). *Kiinimacho cha mahali, kiambishi tamati ni-*. Swahili Forum. AAP 37.

TUKI. (2004). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Nairobi: Oxford University Press.

Wafula, R. M. & Njogu, K. (2007). *Nadharia za Uihakiki wa Fasihi*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.

Wesonga, C. (2017). Musila ajiondoa Wiper baada ya kushindwa. *Taifa Leo*, 4, 2017.

Wesonga, C. (2018). Raila aenda kuwakilisha nchi mazishini. *Taifa Leo*, 14, 2018

Wesonga, C. (2018). Uhuru atema Mawaziri 13. *Taifa Leo*, 6, 2018.

Wesonga, C. (2019). Tangatanga yadai wakuu walileta fujo. *Taifa Leo*, 11, 2019.